

Dariusz Kalina

Materiały do dziejów miasta i gminy Daleszyce

cz. 4

Daleszyce

Daleszyce 2023

Wydawca:
Urząd Miasta i Gminy w Daleszycach
26-021 Daleszyce, pl. Staszica 9
NIP: 657-18-95-708
gmina@daleszyce.pl

Redakcja: Piotr Ferens

Projekt okładki: Adam Malicki

Opracowanie graficzne, skład i druk:
Studio Reklamy ADfactory Konrad Kraska
25-369 Kielce, ul. Żeromskiego 13
NIP: 657-292-77-29
adfactory.reklama@gmail.com

ISBN: 978-83-969562-0-0

© Wszystkie prawa zastrzeżone – Dariusz Kalina; Urząd Miasta i Gminy w Daleszycach.

Z przyjemnością oddajemy w ręce Państwa „Materiały do dziejów miasta i gminy Daleszyce”. To znaczący materiał historyczny dotyczący naszej Małej Ojczyzny. Na kartach 18 publikacji autor przywraca odległą historię wielu miejscowości z którymi spojrzenie na dzisiejszą gminę, w XXI wieku, staje się prawdziwe i pełne. Wiele ciekawych informacji będzie zapewne dla czytelnika zaskakujących. Zachęcam do lektury i rozwijania wyobraźni historycznej o tym, skąd nasze korzenie, o ziemi, na której się urodziliśmy, którą zamieszkujemy, o miejscach, gdzie pracujemy i wypoczywamy, a które to miejsca przed wiekami zamieszkiwali nasi przodkowie! Życząc miłej lektury, wierzę, że w wielu czytelnikach odezwie się pasja historyka.

Dariusz Metoniński

Pieczęć okrągła (30 mm.) wyobraża na tarczy wagę. W otoku napis bardzo uszkodzony DALESECE.....
Pieczęć wyciśnięta na dokumencie z 1789 r. (Pieczęcie miast dawnej Polski, Wiktor Wittyg, Kraków-Warszawa 1905)

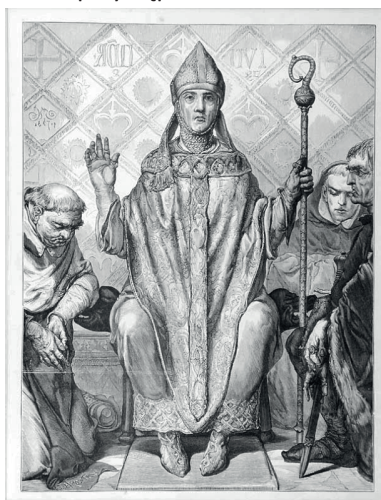

DALESZYCE

Miasto Daleszyce powstało w 1570 r. na gruntach dwóch wsi Daleszyce i Klatki.

Nazwa pierwotnej wsi zapisana była jako *Daleszowice*, *Dalessowicze* (1341, 1357), *Daleszice* (1401), *Dalleschicze* (1540), nazwę swą mogła otrzymać od imienia Dalech¹.

Historia Daleszyc nierozdzielnie związana jest z dawnym kluczem dóbr ziemskich należących do biskupstwa krakowskiego z ośrodkiem w Kielcach. Olbrzymi ten teren nadany został przez władcę księstwa sandomierskiego w średniowieczu, a nowy właściciel przystąpił niezwłocznie do organizowania osadnictwa w odwiecznej puszczy.

Biskup Iwo Odrowąż. Ilustracja pochodzi z Wikipedii.

Potwierdzeniem udanych zabiegów w tej mierze jest fundacja kościoła w Daleszycach. Ufundował go w 1221 r. Iwo Odrowąż biskup krakowski (1218-1229), w czasach panowania księcia sandomierskiego i krakowskiego Leszka Białego (1194-1227).

Znany był on z wielu wielkich fundacji, których dokonał on sam lub wraz z innymi wielmożami. Do licznych fundacji należy zaliczyć: klasztor dominikański w Krakowie i Sandomierzu, cysterski w Mogile, kościoły parafialne w Końskich, w Biskupicach, w Daleszycach, w Dzierżąni, w Luborzycy, w Wawrzeńczycach oraz klasztor premonstratenski w Imbramowicach – był bowiem wielkim propagatorem tego zgromadzenia, podczas odbywanych studiów we Francji poznał osobiście św. Norberta. Niestety na ten

temat jego daleszyckiej fundacji dowiadujemy się dopiero z XV wiecznego przekazu Jana Długosza, a więc z połowy XV w.²

Był to zapewne jej początek, zrealizowany w postaci niewielkiej drewnianej budowli – kaplicy, i zapewne bez wystarczającego uposażenia. Funkcjonowanie jej potwierdza wzmianka o Kilianie kapelanie (a nie: plebanie!) *de Dalesevic*, uczestniczącym w wiecu rycerskim odbytym w 1224 r.³

1 D. Kopertowska, *Nazwy miejscowe...*, s. 63.

2 *Iwo biskup krakowski, założyciel i nadawca kilku klasztorów w swojej diecezji, jako to w Mogile, Dłubni, Mstowie, tudzież szpitala ubogich w Krakowie, kościołów parafialnych w Dzierżąni, Wawrzeńczycach, Daleszycach, i Ś. Pawła w Sandomierzu...*, za: *Jana Długosza kanonika krakowskiego dziejów Polski ksiąg dwanaście*, t. 2, w tłumaczeniu K. Mecherzyńskiego, Kraków 1868, s. 320; K. Górski, *Ród Odrowążów w wiekach średnich*, „Roczniki PTH”, t. 8, 1929, s. 45.

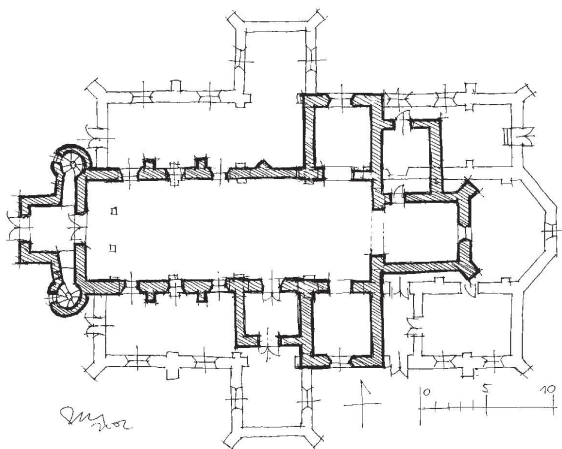
3 KDKK, t. 1, nr 13, s. 19.

Potwierdzenie istnienia parafii daleszyckiej posiadamy dopiero od 1325 r. w tzw. spisach świętopietrza, kiedy występuje Świętosław miejscowy pleban, który przewodniczył parafii Daleszyce (*Dalesowicz*)⁴. Około 1350 r. obejmowała ona obszar 142 km² i liczyć mogła około 480 wiernych.

Według Bogumiły Szurowej wieś przedlokacyjna znajdowała się pomiędzy ulicami do Górna (Świętokrzyska, dawna Bożęcka), do Bodzechowa (Chopina), do Słopca (Kościuszki) – czyli w bezpośrednim sąsiedztwie wzgórza kościelnego. Badaczka przyjęła również, że obie wsie Daleszyce i Klatki, analogicznie jak większość wsi biskupich lokowanych w średniowieczu, były wsiami wielodrożnymi, o nieregularnej zabudowie⁵.

Tak więc przedlokacyjna wieś biskupia Daleszyce położona była nad rzeką Belnianką, w bezpośrednim sąsiedztwie wzgórza kościelnego. W roku 1227 wioska ta została objęta przywilejem Leszka Białego, dotyczącym osadzenia wsi na prawie niemieckim w dobrach biskupstwa krakowskiego w kluczu kieleckim. W okresie tym funkcjonował tu swego rodzaju ośrodek handlowy.

Usytuowanie wsi było korzystne w stosunku do innych najbliższych ośrodków miejskich: Pierzchnicy, Chęciny, Kielc, Bodzentyna i Łągowa. Jednak w roku 1372 dokument wymienia wieś *Dallessowicz*, której położenie określono względem wsi sąsiedniej Klatki, lepiej widać zagospodarowanej⁶.

Plan kościoła z połowy XIX w. (zakreskowane) na planie dzisiejszego kościoła. Rys. R. Mirowski.

W murach obecnej świątyni próżno byłoby szukać najstarszej, Iwonowej świątyni. Obecny kościół parafialny uznany jest za bezstylowy, ostateczną swoją formę uzyskał w wyniku wielu przebudów, w tym ostatniej z 1912 r. Jednakże na planie po-

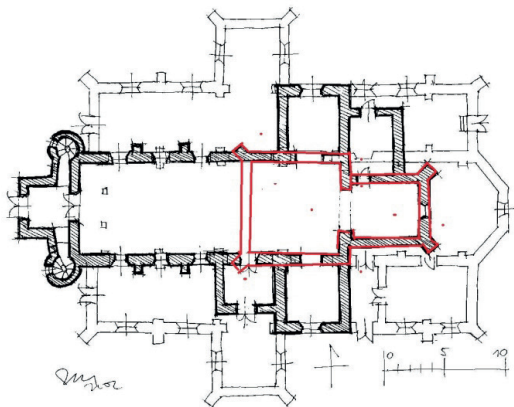
4 W latach 1325-1327 r. pleban daleszycki płacił z dochodu 12 grzywnien 1 grzywnę i pół skojca świętopietrza (MPV t. 1, s. 169, 244); następne dane z lat: 1328, 1336, 1338, 1340-1341, 1343, 1345-1349, 1351-1358 (MPV t. 2, s. 174, 177, 179, 190, 199, 208, 218, 227, 246, 254, 263, 270, 278, 286, 293, 300).

5 B. Szurowa, *Daleszyce, gmina Daleszyce, woj. kieleckie. Miasteczko (1559-1869). Monografia historyczno-etnograficzna wykonana na zlecenie Muzeum Wsi Kieleckiej w Kielcach*, Kielce 1981, s. 26.

6 Kodeks dyplomatyczny Katedry Krakowskiej św. Wacława, wyd. F. Piekosiński, t. 2, Kraków 1883, nr 1277.

wstałym w 1845 r. dostrzec można przynajmniej trzy fazy budowlane. Niewykluczone, że część prezbiterium pochodzi z czasów Jana Długosza, tj. z połowy XV w. Wiadomo, że zaznaczona na planie, dolna, południowa kaplica została ufundowana ok. 1627 r. przez miejscowego kuźnika Andrzeja Smyczkę. Od tego czasu mamy nieliczne dane archiwalne i całkowity brak danych archeologicznych i architektonicznych.

Analizując plan kościoła z 1849 r. zamieszczony w aktach Dyrekcji Ubezpieczeń, należy zwrócić uwagę na zaznaczony w południowym murze ówczesnej nawy trójkątny, niewielki kawał muru. Jest to wystająca resztką przypory, podtrzymującej ścianę frontową kościoła murowanego.

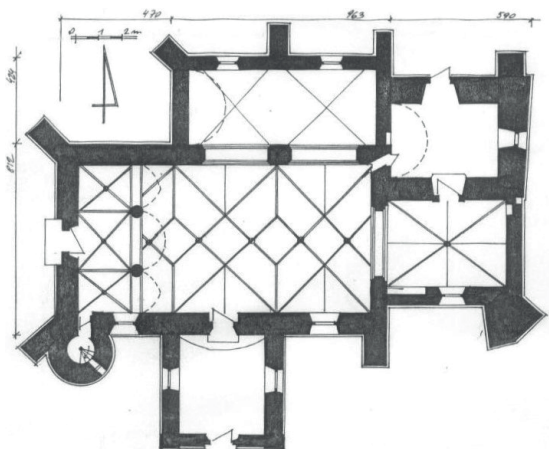

Próba rekonstrukcji kościoła gotyckiego w Daleszycach na planie kościoła z 1849 r. Dyrekcji Ubezpieczeń.

Murowany kościół w Daleszycach, obejmujący prezbiterium i niewielką nawę, powstał w średniowieczu. Fundatorem prac budowlanych był któryś z biskupów krakowskich. Najbardziej prawdopodobnym wydaje się być Florian z Mokrska herbu Jelita, biskup krakowski (1367-1380), znany z swoich inwestycji budowlanych na terenie diecezji krakowskiej. Wydaje się, że najbliższy mu, co do planu i bryły, jest kościół parafialny pw. Marii Magdaleny w Dobrowodzie, pochodzący z fundacji tegoż biskupa⁷.

Kościół daleszycki miał niewielką nawę, stąd w miarę postępu osiedleńczego nie mieścił wszystkich wiernych z rozległej parafii. Dlatego też w najstarszych wizytacjach biskupich parafii daleszyckiej znajdujemy informacje o drewnianej nawie, dostawionej do murowanej świątyni.

7 Zob. D. Kalina, R. Mirowski, *Miasto i gmina Busko-Zdrój. Dzieje i zabytki*, Kielce 2014.

Plan kościoła pw. św. Marii Magdaleny w Dobrowodzie. Nawa została w XVI w. przedłużona w kierunku zachodnim, a w XV w. dobudowano podłużną kaplicę. Plan kościoła pochodzi z tzw. Białej Karty, archiwum WUOZ w Kielcach.

Kościół w Dobrowodzie fundacji biskupa Floriana z Mokrska, od strony północnego wschodu. Fot. D. Kalina 2015 r.

Na osobę Floriana z Mokrska jako fundatora murowanej świątyni w Daleszycach wskazują nadania dziesięcin z wsi znajdujących się w okolicy Buska-Zdroju, dokonane w poł. XV w. przez współrodowców i powiązane z nimi rodziny. Zarówno w *Liber beneficiorum* Jana Długosza z poł. XV w., jak i *Księdze uposażeń biskupstwa krakowskiego* z 1529 r. potwierdzono dziesięciny z wsi w XV w. należące do Jelitczyków: Kuchary, Pęczelice, Szczytniki, Strzałków i Żerniki⁸.

Zapewne już wcześniej, a zatem w pierwszej połowie XIV w., któryś z biskupów (może biskup Jan Grot) dokonał uposażenia kościoła i plebana. Dało to podstawę nie tylko do bieżącego funkcjonowania kościoła o charakterze parafialnym, z wynikającym obowiązkiem istnienia szkoły czy szpitala, ale również do jego rozwoju i zamożności. Przy kościele wkrótce powstała szkoła parafialna poświadczona

⁸ D. Kalina, R. Mirowski, *Miasto i gmina Busko-Zdrój. Dzieje i zabytki*, Busko-Zdrój 2014.

w 1385 r., której rektorem był Andrzej, kanonik krakowski. W 1437 r. plebanem był Jan, a w 1467 r. Jan Kola, kanonik kielecki.

W połowie XV w. wieś Daleszyce posiadała cztery łany kmiecie, karczmę biskupią, dwie karczmy plebańskie z rolami. Pleban uposażony był w role i łąki. Miał czterech zagrodników, którzy płacili po wiardunku czynszu oraz odrabiali pańszczyznę na jego gruntach jeden dzień w tygodniu⁹. Istnienie dwóch karczem pozwala snuć przypuszczenie o sporym ruchu na trakcie prowadzącym na północ¹⁰, krzyżującym się w mieście z traktem krakowskim. Przy nim właśnie stała jedna z karczem (*in villa Daleschycze in acie et in strata publica Cracoviensi locatum tabernam*). Zapewne więc przy osadzie funkcjonował niewielki targ, może zorganizowany na prawie niemieckim¹¹ - co potwierdza wzmianka z 1459 r. o niejakim *Piotrze z Daleszyc*, który przebywał w sprawach handlowych w Poznaniu¹².

W tym 1529 r. dziesięcina z parafii daleszyckiej pobierana była w następujący sposób. Kościół parafialny w Kielcach otrzymywał z wsi Klatki wartości 4 grzywien, z wsi Daleszyce 4 grzywiny i 18 groszy, z młyna Skopiec 20 korcy mąki i czynsz 2 ½ grzywiny, oraz z pewnych ról dawana co trzy lata 1 grzywina. Kościół w Daleszycach otrzymywał dziesięcinę z całej wsi Daleszyce o wartości 5 grzywien, z dwóch karczem czynsz o wartości 3 grzywien, czynsz z 1 zagrody o wartości 12 groszy oraz dziesięcinę z całych wsi: Klatki, Skorzeczyce i Cisów z folwarkiem¹³.

Profesor Feliks Kiryk informuje o możliwości istnienia w osadzie dworu rezydencjonalnego w tym czasie, w którym przebywał król Kazimierz Wielki i wystawiał dokumenty. Ośrodki zarządu gospodarczego kluczy majątkowych posiadać mogły mieć dwory o ciekawszym charakterze rezydencjonalnym. Według nowszych ustaleń Pracowni Atlasu Historycznego Polski Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk w Krakowie wiadomo, iż nie da się potwierdzić istnienia w Daleszycach dworu biskupiego, a wzmiankowane w literaturze informacje o wystawianych w nim dokumentach dotyczą miejscowości Dobczyce¹⁴.

W połowie XV w. osadnictwo na terenie klucza kieleckiego napotkało na swojej drodze jakieś przeszkody, bowiem w 1459 r. król Kazimierz Jagiellończyk na sejmie piotrkowskim, przeniósł ponownie Kielce oraz wsie: Bieliny, Biczka, Bobrza, Brzeziny, Daleszyce, Górno, Kostomłoty, Kowala, Nida, Niewachłów, Skorzeczyce z prawa polskiego na średzkie i zagwarantował tym miejscowościom własny samorząd sędowniczy¹⁵. Przed samą lokacją miasta w 1570 r. wieś Daleszyce obejmowała trzy łany

9 *Ioannis Długosz, Liber beneficiorum diocensis Cracoviensis*, [w:] Opera omnia. Cura A. Przezdziecki, t. 2, Cracoviae 1863-1864, s. 458.

10 Zob. opis parafii Daleszyce z 1597 r., AKMKr. AV Cap. 10, k. 174 i nn.

11 F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 38.

12 *Akta radzieckie Poznania*, t. 1, wyd. K. Kaczmarczyk, Poznań 1925, s. 301.

13 Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529 (tzw. Liber retaxationum), wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław 1968, ss. 25, 271.

14 Pracownia Słownika Historyczno-Geograficznego Ziemi Polskich w Średniowieczu, IH PAN w Krakowie.

15 J. Pazdur, *Dzieje Kielc...*, s. 51.

kmiece, z której dwa były zasiedlone a jeden pozostawał pusty, był młyn ze stawem oraz karczma biskupia¹⁶.

Drugą wsią wchłoniętą przez nowo lokowane miasto była wieś Klatki. Położona była na północny-wschód od Daleszyc nad Belnianką na terenie obecnego sołectwa Niwy. Należy ona do najstarszego osadnictwa w parafii daleszyckiej. Nazwa osady zapisywana była jako *Clathkj* (1372, 1450), *Claythki* (poł. XV w.), *Klyqthky* (1529). Zapewne odnosiła się do określeń: *kleć*, *klatki*, co w XVI w. oznaczało tyle co *plotki* lub *klecić*, czyli *byle jak budować*¹⁷.

Wieś ta w 1372 r. była lokowana na prawie niemieckim przez Floriana z Mokrska biskupa krakowskiego, co sugeruje jej starszą metrykę i lepsze zagospodarowanie¹⁸. Na tej podstawie można stwierdzić, iż powstałe w jej wyniku sołectwo obejmowało oprócz dwóch łańów dziedzicznych również młyn i karczmę. Zważywszy na ukształtowanie terenu, grunty wsi ciągnęły się wzdłuż koryta rzeki. Oprócz dochodów czerpanych z rolnictwa, mieszkańcy szukali ich w okalających osadę lasach.

Dwułańowe sołectwo wsi Klatki zostało przekształcone w późniejsze wójtostwo daleszyckie. Grunty należące do niego znajdowały się: w miejscu zwanym Brodek z niewielką sadzawką, w okolicy kościoła przy drodze do Brzechowa, w miejscu zwanym Zakościele, przy drodze do Kranowa o nazwie łań, oraz w miejscu zwanym Wójtostwo przy drodze do Dankowa. Tu także znajdował się dwór wójtowski z zabudową gospodarczą i chałupami komorników¹⁹.

Za czasów Jana Długosza (1440) było tu 5 łańów kmiecych, 2 sołtysie, co daje 7 zasiedlonych łańów. Z gruntów tych dziesięcinę snopową i konopną oddawano biskupom krakowskim, ale wymieniono jeszcze jedno pole, z którego dziesięcinę odbierała plebanowi daleszyckiemu, co może wskazywać, że należała wcześniej do karczmy lub do młyna²⁰.

W poł. XVI w. osadnictwo na terenie parafii napotkało na jakieś znaczące przeszkody. Można to zaobserwować na podstawie rejestru poborowego powiatu chełmińskiego z 1540 r. W opisie wsi Klatki odnotowano 5 łańów, z których 4 były zasiedlone, jeden pozostawał pusty, a sołectwo liczyło tylko jeden łań.

Po dokonanej w 1570 r. lokacji miasta Daleszyc, grunty kmiece wcielono do obszaru miasta, jednakże w powstałym kolejnym rejestrze (1573) wieś Klatki istniała w dalszym ciągu i obejmowała osiem łańów kmiecych i sołectwo. Można to łatwo wytłumaczyć funkcjonującym od 1570 r. okresem wolnizny, czyli zwolnienia mieszkańców z obciążeń względem pana feudalnego²¹.

16 Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, t. 4, Małopolska, opr. A. Pawiński, [w:] Źródła Dziejowe, t. 14 i 15, Warszawa 1886, s. 584.

17 A. Bruckner, Słownik etymologiczny języka polskiego, Warszawa 1989, s. 232.

18 Kodeks dyplomatyczny Katedry Krakowskiej św. Wacława, wyd. F. Piekosiński, t. 2, Kraków 1883, nr 1277, t. 2, nr 1277.

19 *Zbiór dokumentów małopolskich*, t. 1-5, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska – Kurasiova, t. 1, Wrocław 1962, nr 844, s. 335.

20 *Ioannis Długosz, Liber beneficiorum diocensis Cracoviensis*, [w:] Opera omnia. Cura A. Przeździecki, Cracoviae 1863-1864, t. 2, s. 458.

21 Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, t. 14 i 15, Małopolska, opr. [w:] Źródła Dziejowe, Warszawa 1886, ss. 277, 584.

DALESZYCE MIASTO

Tendencja do rozwoju osadnictwa i poszukiwania nowych dochodów z działalności pozarolniczej, w tym górnictwa i hutnictwa, jak wspomnieliśmy wyżej, rozwijała się stale w ciągu XVI wieku. Pojawiła się zatem konieczność skutecznego zarządu gospodarczego i administracyjnego. Wydaje się, iż był jeden z czynników decydujących o lokowaniu Daleszyc.

Lokacji miasta na prawie niemieckim dokonał biskup krakowski Filip Padniewski, mocą dokumentu lokacyjnego datowanego *feria IV post Festa Solennia Paschae w Krakowie*, a to na podstawie przywileju króla Zygmunta Augusta z 1569 r.

Stosownie do prawa magdeburskiego dla miast, *sławetny* Seweryn Sasin, sołtys wsi Daleszyce, miał zadbać o zorganizowanie i zasadzenie miasta, ściągnąć osadników, pomagać w budowie domów i zarządzać miastem. Był to zapewne syn Stanisława Sasina, również *advocatus de Dalieschicze*, którego imię zanotowała w 1558 r. księga wójtowsko-ławnicza miasta Bodzentyna oraz może ojcem, *sławetnego* Krzysztofa Sasina, który był w 1597 r. plebanem w Daleszyczach²². Tenże Seweryn Sasin otrzymał nowo założone wójtostwo uposażone w pola i dochody z miasta i z dochodów łaźni i czynszów i opłat sadowych. Niewykluczone, że był ojcem dwóch braci Sasinów, którzy około 1630 roku w Daleszyczach *...domy swe i role mieli...*, a którzy *chcą się koniecznie szlachtą mieć. Z jakimś Gorzechowskim o powinowactwie prawią z nim, że przyjaciel ich*²³.

Zgodnie z przywilejem lokacyjnym dziewięćdziesięciu kilku mieszczan uzyskało grunta w obrębie dwóch wsi, Daleszyc i Klątek, a tym, którzy by chcieli się budować nad rzeką Belnianką, dozwolone było swobodne cięcie drzewa w lasach starostwa biskupiego kieleckiego, aż do lasu zwanego Cisów. Tym, którzy osiedlili się na świeżo wykarczowanych rolach, zapewniono zwolnienie od wszelkich podatków na lat dwanaście. Każdy obywatel miał wolne *robienie garncami i browarem* piwa i gorzałki za roczną opłatą. Kowale za roczną opłatą brali z lasu drewno na węgiel, korę dębową szewcy i bednarze, drewno brali również rzeźnicy po rocznym czynszu²⁴.

Przywilej lokacyjny przewidywał wolność od opłaty ceł wewnętrznych i targowego na terenie całego kraju, przyznawał targ i trzy jarmarki. Mieszczanie mieli zbudować ratusz, wybierać burmistrza i ławników i rządzić się na wzór biskupiego miasta łży. Dawne role kmiecie obciążono czynszem w wysokości 12 groszy. Po upływie wolnizny mieszczanie mieli płacić od domu w rynku po 6 groszy, po ulicach po 3 grosze, a rzemieślnicy czynsz jako w innych miastach biskupich²⁵.

Miasto otrzymało pieczęć miejską przedstawiającą złotą wagę, atrybut św. Michała Archanioła. Pieczęć wójtowska miała stylizowany herb Ostoja przedstawiający krzyż z dwoma półksiężycami, właściciela miasta Marcina Szyszkowskiego, biskupa krakowskiego (1617-1630)²⁶.

22 AKMKr AV Cap 8, k. 44.

23 W. N. Trepka, *Liber generationis...*, poz. 1796, s. 357.

24 M. Rawita Witanowski, *Dawny powiat chęciński...*, ss. 190-192.

25 AGAD ASK XLVI, ks. 85, ss. 218-222.

26 K. Głowacki, *Heraldyka historycznych miast regionu sandomiersko-kieleckiego XIII-XX w.*, Kielce 2001, ss. 40-41.

W ślad za nadaniem praw miejskich Daleszyce otrzymały szereg przywilejów, co wiąże się z powstaniem cechów. W roku 1574 Jan Mróz i Jan Zimny, przedstawiciele rzemiosł metalowo-drzewnych w Daleszycach, uzyskali od biskupa Franciszka Krasińskiego potwierdzenie statutu cechu kowali, ślusarzy (co wskazuje na bliskość produkcji żelaza), kołodziejów i bednarzy²⁷. W 1575 r. tenże biskup krakowski potwierdził statut cechu wspólnego dla krawców, kuśnierzy i szewców. Aby podnieść sytuację materialną mieszkańców, w 1577 r. biskup Franciszek Krasiński ustanowił fundusz *Montis Pietatis*, obejmujący Kielce i Daleszyce²⁸. Biskup krakowski Piotr Myszkowski w 1579 r. nadał miastu ordynację na wyrób piwa, słodów, które nabywać miały z prawem wyłączności okoliczne wsie, folwarki i zakłady fabryczne²⁹.

Mieszczanie skutecznie skorzystali z otrzymanych praw i przywilejów, o czym świadczy wyrok wydany przez biskupa krakowskiego w 1598 r.

w sprawie pomiędzy starszyzną rzemiosła daleszyckiego a starostą kieleckim, oskarżonym o wyzysk i ucisk mieszkańców. W akcie tym znajdujemy rzeźników, piwowarów oraz licznych komorników, czyli zwykłych mieszczan³⁰.

O rozwoju handlu w Daleszycach i ich atrakcyjności świadczy zmiana terminu odbywania sobotniego targu w Kielcach. W roku 1589 król Zygmunt III na wniosek biskupa Piotra Tylickiego przeniósł go na wtorek, co było spowodowane dużym udziałem w targach daleszyckich kupców żydowskiego pochodzenia, którzy nie mogli z przyczyn religijnych handlować w Kielcach w sobotnim targu. Mieszczanie kieleccy żalili się bowiem, iż *...ludzi niemało dla tego rozerwania od obu miasteczek odciąga się i co by u nich mieli być, to się do Daleszyc obracają*³¹.

Ważnym elementem rozwoju obu rywalizujących miast Kielce i Daleszyce był handel wołami. Opłaty pobierał biskup, jako właściciel całego klucza, ale w 1598 r. zrezygnował z tego na rzecz miasta Kielce, zezwalając przy tym na pobieranie opłaty zwanej *śpaśne* na drogach klucza kieleckiego, a mianowicie w Daleszycach, w Sukowie, w Brzezinach, w Odrowążu i w Masłowie. Jest to potwierdzenie funkcjonowania w tym czasie niezwykle intratnego w tym czasie handlu z Wielkopolską i Śląskiem³².

Postęp osadniczy przypieczętowany został nowymi inwestycjami na terenie miasta. W 1597 r. w mieście wzniesiono kościół i szpital pw. Świętego Ducha z domem proboszcza. Przy parafialnym kościele pw. św. Michała pracował pleban i dwóch wikariuszy, a ich praca duszpasterska obejmowała miasto, osiem wsi, dwie huty szkła oraz kuźnicę zwaną *Belno*³³.

W okolicy Daleszyc kwitło górnictwo i hutnictwo zapoczątkowane w XVI w., przy zaangażowaniu się mieszczan i ich kapitałów w Górnice, Brzechowie – rudy miedzi,

27 AKMKr. AV Cap. 30 (1610 r.), k. 271-274.

28 J. Pazdur, *Dzieje Kielce...*, s. 148.

29 AGAD KRSW 2165a, ss. 205-209.

30 F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 31.

31 J. Pazdur, *Dzieje Kielce...*, s. 75, p. 119.

32 J. Pazdur, *Dzieje Kielce...*, s. 76.

33 *Miasta Polskie w Tysiącleciu*, oprac. zb. pod red. S. Pazyry, t. 1, Warszawa, s. 504.

żelaza, w Mójczy rudy ołowiu³⁴. Nad sprawami górnictwa i hutnictwa w okolicy Daleszyc leżących w kluczu kieleckim, czuwał powołany w 1601 r. urząd górniczy z siedzibą w Kielcach³⁵.

Wytopiony metal przerabiano na miejscu na towary powszechnej potrzeby. W latach 1601-1605 r. w liczbie miast dostarczających na rynek krakowski gwoździe i żelazo znalazły się biskupie Daleszyce i Kielce³⁶.

Początek XVII wieku zastał miasto w dobrej formie, choć przeszły tędy wojska podczas rokosz Zebrydowskiego w 1607 r. Podczas wizytacji odbytej w 1610 r. w mieście wykazano pięć zrzeszeń cechowych: kowali, krawców, szewców, rzeźników oraz bractwo literatów³⁷. Dobry stan miasta potwierdzałyby również odbyte tu w 1612 r. i 1613 r. synody prowincjonalne Kościoła Katolickiego³⁸.

Kolejne dziesięciolecia świadczą już o spadku znaczenia Daleszyc jako miasta przemysłowego. W latach 1615-1619 odnotowano spadek koniunktury na wyroby hutnicze, a miasto Kielce przejęło handel tymi produktami. Kolejne lata 1641-1645 przyniosły dalszy spadek obrotu żelazem, aby po zniszczeniach szwedzkich, w latach 1661-1665 osiągnąć najniższe notowania. W latach 1681-1685 i 1701-1705 na okolicznych rynkach brak było całkowicie świętokrzyskiego żelaza, w tym też tego z parafii daleszyckiej³⁹.

W wiek XVIII Daleszyce weszły w ogólnie złej sytuacji. Zamarło rzemiosło i handel, zubożała większa część miasteczka mającego już wyraźnie charakter rolniczy. W celu podniesienia biskup Andrzej Załuski reaktywował fundację *Montis Pietatis*, mającą za cel pomoc materialną mieszkańcom miasta⁴⁰. Wszystkie inne starania względem podniesienia materialnego miasta i jego mieszkańców nie udały się. W 1789 r. w miasteczku stał nowy, drewniany ratusz oraz austeria. Dawny kościół szpitalny, szkoła, były w złym stanie technicznym.

Upadek miejskości Daleszyc w tym czasie podkreślają zaobserwowane zmiany w społeczeństwie miejskim. Dawne grunty mieszczańskie, dające podstawę posiadania praw miejskich zostały skupione i przekształcone w folwarki miejskie. Było ich kilka, a należały do: Franciszka Bukowskiego, Piaseckiego, Wojciecha Szulczyckiego, Reginy Kuszewskiej, Wojciecha Biernackiego, Franciszki z Bukowskich Piaseckiej, Franciszka Ostrowskiego, oraz Jana Ostrowskiego. Zamieszkałe były przez szlachtę, która odmawiała, korzystając z przywilejów szlacheckich, składania się z innymi mieszkańcami względem podatków miejskich.

Drugą grupą byli bogaci mieszczańscy, którzy przejęli dawne grunty innych mieszczańskich i również przekształcili je w miejskie, mniejsze folwarki. Należały one do: Jana Kutagi, Franciszka Komuickiego, Kacpra Zielonki, Mateusza Makowskiego oraz Wojciecha Ungiera.

34 J. Pazdur, *Dzieje Kielc...*, s. 67.

35 M. Kęsek, *Kielecki Urząd Górniczy 1601-1701 r.*, [w:] *Dzieje i technika...*, s. 127-145

36 Z. Guldon, J. Kaczor, *Górnictwo i hutnictwo...*, s. 40.

37 AKMKr. AV Cap. 30 (1610 r.), k. 393.

38 S. Bober, *Nieznane synody diecezji krakowskiej*, Kraków 1989, ss. 584, 586.

39 Z. Guldon, J. Kaczor, *Górnictwo i hutnictwo...*, s. 40.

40 J. Pazdur, *Dzieje Kielc...*, s. 148.

W tym czasie domów w mieście naliczono 198, a 4 posesje były puste. Miastem zarządzał burmistrz i landwójt. Część mieszczan zajmowała się rzemiosłem – wymieniono pachofka miejskiego, młynarza, szynkarza, olejarza, bednarza, tkacza, grabarza, 4 piekarzy, 3 mularzy, 3 kołodziejów, 2 kowali, 3 krawców oraz 6 cieśli.

Na terenie przeznaczonym dla kościoła, obok świątyni stała plebania, zamieszkała przez księdza, jednego szlachcica, a w sąsiedztwie chałupy zamieszkałe przez 17 osób służby. Ludność ta zatrudniona była w plebańskiej karczynie, browarze, gorzelni oraz przy obrządku gospodarstwa plebana. Dwa wikariaty, organistówka, dom dzwonnika oraz dwie chałupy komorników plebańskich, dwa domy komornicze plebana i dom zamieszkały przez szlachtę, uzupełniały obraz terenu przykościelnego. W sumie budynków w części kościelnej było 9.

Po uchwaleniu przejęcia przez państwo dóbr biskupów krakowskich leżących w województwie sandomierskim na skarb państwa, dochody płynące dotąd do skarbu, miały odtąd iść do skarbu państwa. Daleszyce z wójtostwem, młynami i dochodami zostały przejęte na rzecz skarbu państwa, co pozbawiło miasto dotychczasowych dochodów, a części należące do lokacyjnego miasta oddawano w dzierżawę.

Dotychczasowe prawa i przywileje, którymi cieszyli się mieszczenie były przedmiotem długotrwałych i bezowocnych procesów z władzami państwowymi. Gwałtownie zmalała liczba rzemieślników w mieście. W ostatnie dekadzie XIX w. było 5 szewców, 5 rzemieślników, 7 wyrobników. Zabudowę miasta tworzyło 169 domów, będących w większości w złym stanie technicznym, a określanych w spisach podatkowych jako chałupy kmieci.

Władze austriackie w 1801 r. określiły stan własności gruntów na terenie dawnego lokacyjnego miasta. Były to: kamerale⁴¹ (obejmujące dawne wójtostwo oraz młyny Barbara i Mieszaków), Fundusz Instytutowy (miasto, część dominium), Franciszek Bukowski (folwark), Ludwik Mrozek (folwark), Stanisław Stobieński (folwark), Wojciech Sulczyński (folwark), Antoni Piasecki (folwark), parafia rzym.-kat. w Daleszycach. Grunty te pozostawały w dzierżawie. Byli to wówczas: Jan Banachowski (sołtys, młyn Barbara), Stanisław i Katarzyna Wolicy (sołtys, młyn Mieszaków), Jan Widera (wójtostwo), ksiądz Józef Thal (część plebańska), Antoni Smoleński (folwark Stobieńskiego), Michał Gidlewski (część funduszowa).

Miasto tkwiło w zapaści. Fundamenty stanowiące o jego „miejskości”, były mocno podkopane. W roku 1808 było 237 domów zamieszkałych przez 316 rodzin. Wśród mieszkańców odnotowano 3 duchownych, 9 osób szlacheckiego pochodzenia, 11 chłopów, 238 chałupników, 72 tzw. pozostałych (stanowiących miejski proletariat) i tylko 21 mieszczan. Mężczyzn było 294 a kobiet 634. Wszystkich zamieszkałych było 1282 osoby.

W dobie Księstwa Warszawskiego zaczęto myśleć o odnowie miasta, którą wkrótce zaczęto realizować. W opisie z 1820 r. można dostrzec starania rządu w celu po-

41 Dobra kameralne to dawne królewskizuczyny, ekonomie i dobra pokościelne, które po rozbiorach Polski przeszły na własność skarbu cesarskiego Austrii (tzw. *Kamera*). Na terenie Galicji dobra te zostały częściowo rozparcelowane i sprzedane osobom prywatnym, a częściowo stały się terenem kolonizacji józefińskiej, za: Wikipedia.pl.

prawy sytuacji gospodarczej. Wkrótce funkcjonować zaczęła szkoła elementarna, odnotowano sąd, dom starców.

Przybyło domów. W 1820 r. stało ich 288, zamieszkane przez 1441 mieszkańców. Władze państwowe inicjowały rozwój rzemiosła, odnowiono targi comiesięczne odbywane w czwartki⁴². Kilku obywateli zajmowało się garncarstwem w fajanserri, po kilka osób pracowało w farbiarni, w podmiejskich młynach i tartakach.

Niewielkie dochody miasta pochodziły od rzemieślników, czynszu placowego, podatku *siekiernego*, dzierżawy propinacji, dzierżawy ratusza na karczmę zajezdzną, opłat z polowań na gruntach miejskich, dzierżawy poboru jarmarcznego, szynku i kupców. Dochody państwa pomnażały dzierżawy Wójtostwa i osady Danków, podatek podymny, liwerunek, składka ogniowa i szkolna. Były one w części obracane na pożytek mieszkańców miasta.

Upadek powstania styczniowego przyniósł miastu utratę praw miejskich, co spowodowało upadek miasta. W 1869 r. domów było 251 i 1505 mieszkańców, w tym 141 Żydów.

Daleszyce miały, podobnie jak inne miasta biskupie, przywilej zabraniający osiedlania się ludności żydowskiej. Żydzi pojawiali się w mieście jednak na cotygodniowych targach i jarmarkach od dawna. W XVIII w. miasto zamieszkałe było wyłącznie przez katolików, ale pod koniec wieku przybyło tu 12 rodzin żydowskich. Zamieszkali w domach katolików, ponieważ nie wolno było im nabywać nieruchomości i wznosić własnych domów.

O okolice Daleszyc na Mapie Perthers'a, koniec XVIII w.

42 K. Głowacki, *Historyczne miasta regionu sandomierskiego...* poz. 18.

W połowie XIX w. zarówno liczba Żydów, jak również ich pozycja w mieście znacznie wzrosła. Byli właścicielami domów, głównie w rynku, zajmowali się szynkiem, ale także rzemiosłem. Akta archiwalne wymieniają: piekarza, rzeźnika, garbarza, krawca, kamieniarza, kilku zajmujących się handlem i młynarstwem⁴³. W latach 1819, 1847, 1855 miały miejsce próby usunięcia Żydów jako czynnika hamującego rozwój miasta, ale bezowocne⁴⁴.

W latach 80. XIX w. piszący o Daleszycach Michał Rawita Witanowski pisał: *Stąd, gdy z czasem uzyskali wstęp do miasta, a wkrótce rozpanoszywszy się, zawładnęli przemysłem i handlem, nienawiść do nich ludności chrześcijańskiej zyskała tym większą podniechęć. Stan ten rozdwojenia trwa dotąd, jeszcze w roku zeszłym oskarżeni zostali Żydzi tutejsi o morderstwo rytualne na dziecięciu katolickim, przed świętami Wielkiej Nocy dokonane*⁴⁵.

Mapa przemysłowa Królestwa Polskiego z 1907 r.

43 AGAD KRSW sygn. 2304, k. 531.

44 Rajcy miasta kilkakrotnie usiłowali ograniczyć działalność Żydów, akta wspominają o posiadaniu przez miasto „przywileju nie cierpienia Żydów, AGAD KRSW sygn. 202, k. 136.

45 M. Rawita Witanowski, *Dawny powiat...*, s. 192; A. Penkalla, *Żydowskie ślady w województwie kieleckim i radomskim*, Radom 1992, ss. 36-37.

Wszelkie nadzieje względem poprawy stanu i koniunktury miasta oraz wszelkie starania w tym względzie przerwał wielki pożar zabudowy miasta w 1880 r. Zniknęły wówczas wszelkie ślady dawnej świetności miasta z zabudową mieszczańską, a jej miejsce pojawiły się drewniane chaty, wznoszone na kształt zabudowy wiejskiej⁴⁶.

W kolejnych latach nie dokonywały się żadne większe zmiany w życiu miasta i jego mieszkańców. Jedyną pozytywną zmianą było wybrukowanie rynku i głównych ulic – drogą do Kielc przez Brzechów, drogą do Górna, do Borkowa i drogą do Cisowa. Wielkim wysiłkiem wzniesiono drewniane mosty na licznych ciekach wodnych.

Miasto Daleszyce oraz Wójtostwo - Danków na mapie z 1846 r.

W odrodzonej Polsce w 1918 r. Daleszyce stały się siedzibą gminy w powiecie kieleckim. W skład gminy weszły wsie: Belno, Brzechów, Daleszyce Poduchowne, Daleszyce Przedmieście, Niwy, Podkranów, Danków, Niestachów, Napęków z folwarkiem, Smyków, Sieraków oraz wieś Wójtostwo Daleszyce.

Nowe władze starały się uporządkować zabudowę miasta i podstawy jego dochodów. W tym celu wyznaczono miejsce dla targów zwierząt hodowlanych. Zbudowano pod miastem stację kolejki wąskotorowej, która łączyła wyręby w okolicznych lasach państwowych z tartakami i z miastem Kielce.

W mieście i w Niwkach Daleszyckich przebywało wojsko polskie z osobą Józefa Piłsudskiego, co związane było z jego sympatią do Daleszyc, jak i prowadzonymi ćwiczeniami na tutejszej strzelnicy artyleryjskiej.

W okolicy kwitł przemysł drzewny, w Wojciechowie funkcjonował zakład przemysłu ciężkiego. Powstawały szkoły, sklepy, nowe domy. Powoli do miasta powracało życie i cywilizacja.

Niezwykle zaangażowane w życie społeczno-kulturalne miasta było tutejsze duchowieństwo. Na terenie dawnego szpitala św. Mikołaja powstałego w pocz. XX w., w okresie międzywojennym uruchomiono Ochronkę dla Dzieci. W budynku organizowano publiczne występy teatralne.

46 SGKP, t. 1, s. 895.

Działający od 1925 r. Dom Ludowy odwiedził marszałek Józef Piłsudski. Od 1958 r. obiekt był w posiadaniu Sióstr Służek Najświętszej Marii Panny. Od 2001 r. działa tu m.in. świetlica integracyjno-wspierająca dla dzieci. Niestety budynek obecnie jest w bardzo złym stanie technicznym.

W okresie międzywojennym Daleszyce stały się również siedzibą gminy żydowskiej, obejmującą Daleszyce i wsie: Górno, Cisów oraz Szczecno. W mieście stała drewniana synagoga (1894), spalona podczas II wojny światowej, wyznaczono także cmentarz żydowski. Podczas II wojny światowej Niemcy spalili miasto w odwecie za patriotyczną postawę daleszyczan i mieszkańców okolicznych wsi. Cała drewniana zabudowa miasta została zniszczona, z wyjątkiem kilku domów stojących przy drodze do Staszowa.

Po 1945 r. Daleszyce ponownie znalazły się w województwie i powiecie kieleckim, po reformie administracyjnej 1975 r. ponownie siedzibą gminy.

W tym miejscu należy przeprosić mieszkańców miasta i wsi gminy Daleszyce za niezwykle skrótową opowieść o ich Małej Ojczyźnie. Wynika to z ograniczenia objętości niniejszej publikacji do kilku tylko stron drukowanych. Miejmy nadzieję, że w niedalekiej przyszłości będziemy wszyscy cieszyli się bogactwem dziedzictwa kulturowego odkrytego i wciąż odkrywanego na nowo.

Niniejsza niewielka książeczka powstała z inicjatywy Burmistrza Miasta i Gminy Daleszyce Dariusza Meresińskiego i Rady Miejskiej w Daleszycach. Jest jedną z 18 niewielkich pozycji prezentujących pierwsze kroki w dziele stworzenia pełniejszej opowieści o dziedzictwie narodowym na terenie miejscowości wchodzących w skład gminy Daleszyce.

f Dariusz Kalina
www.dariuszkalina.net

Dariusz Kalina, historyk, publicysta, badacz i popularyzator dziedzictwa narodowego z terenu dawnego województwa sandomierskiego. W latach 2001-2013 pracownik Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Kielcach na stanowisku specjalista ds. kwerend źródłowych, a ostatnio pełnił obowiązki dyrektora Oddziału Terenowego Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Kielcach. Od wielu lat jest inspiratorem i organizatorem konferencji i o charakterze kulturalnym, naukowym i popularno-naukowym dotyczących budownictwa rezydencjonalno-obronnego, zmagają związanych z urbanistyką oraz roziedleniem rycerstwa. Oto niektóre publikacje, w których znajdziemy jego artykuły: *Późnośredniowieczne zamki królewskie na terenie dawnego województwa sandomierskiego*, red. L. Kajzer, Kielce 2005; *Dzieje Chęcin, Chęciny* 2007, Fundacje kancлера Krzysztofa Szydłowskiego, red. W. Iwańczak, D. Kalina, R. Kubicki, M. Wardzyński, Lisów 2012; *Busko i jego Zdrój* red. D. Kalina, W. Legawiec, Busko 2014; *Na włoszczowskich grodach historii. Materiały z sesji naukowych odbytych w Gruszczyńcu, Ludyni, Olesznie, Włoszczowie poświęconych dziejom powiatu włoszczowskiego*, red. D. Kalina, Kielce-Włoszczowa 2012; *Parafia Krasocin na przestrzeni dziejów* red. D. Kalina, A. Malicki, Krasocin 2016; *Dziedzictwo kulturowe na terenie Gminy Chmielnik, Chmielnik* 2016; *Busko-Zdrój, Dzieje miasta w XIX-XX w., Budko-Zdrój* 2017; *Gmina Rytwiany. Dziedzictwo kulturowe, Rytwiany* 2017; *Miasto i Gmina Wiślica, Wiślica* 2018; *Z dziejów Włoszczowy i okolic*, red. I. Boratyn, M. Staniasek, Włoszczowa 2020; *Parafia pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Tumlinie, Włoszczowa* 2021.

